

Словачкој), што пружа пример добросуседске издавачке и интелектуалне сарадње.

Поред обиља информација о историјским и актуелним аспектима планинског сточарства у карпатској области, колективна монографија „По стопама валаха у Карпатима“ нуди и

изврстан методолошки приступ, који може бити коришћен у анализи тзв. номадског или трансхумантног сточарства на Балкану – како у даљој прошлости тако и у савремено доба.

Милена Жикић

Научни допринос жена

(Dragana Popović, *Žene u nauci: od Arhimeda do Ajnštajna ... : osvajanje osvojenog*, Beograd : Službeni glasnik, 2012, 178 str.)

У скоро четири миленијума дугој историји науке жене су присутне од самих почетака, али се њихова имена, сем у уском кругу историчара науке, ретко помињу. Све до почетка 20. века оне су биле у сенци својих мужева, очева или браће, а многе од њих заувек ће остати непознате.

Век који је започео пре више од једне деценије све више побуђује промишљање о темама које су веома дуго биле у запећку. У складу са поменутих, жене постају актуелна тема већине истраживача. Иначе, у вековима који су за нама, жене су често проучаване само „у пролазу“. Осим тога, оне су готово увек биле спутаване и оспораване на научном пољу, и у истом тренутку више пута сматране инфериорним, а тиме и потиснуте у мору примарнијих тема. Наравно, жене никада нису одустајале и истрајно су корачале крчећи себи и будућим генерацијама научни пут, чак и у тренуцима када је њихов рад био ризичан

и преиспитиван. Међутим, ма колико да је радни ангажман био доследан, инспирисан амбициозношћу и великим одрицањем, он није био на прави начин запажен, заправо – вреднован. Чини се да је тек 21. век отворио врата за спознавање, као и откривање ангажмана жена на свим научним пољима. Поменутој теми експлицитно приступа Драгана Поповић у књизи *Жене у науци: од Архимеда до Ајнштајна*.

Структурно подељена на дванаест тематских целина [21–148] (*Античко доба: украс неба и вештица из Тесалије; У сенци манастирских зидина; Италијански парадокс; Наука у салону: жене у предворју научне револуције; Астрономија и математика као женски простор; Медицина, хемија и биологија: пчелице, цвеће и еликсири; Од приватног ка јавном: психоаналитичарке, социолошкиње и антрополошкиње; Изумитељке: од корсета до брисача за аутомобиле; На врху: нобеловске контроверзе; Не/исправљене неправде; Сарадња у науци: проблем*

два тела; О другима: Кина, Индија, Јапан), смештених након *Предговора* [9–10], *We delight in physics* [11–12], *Пролога* [13–14], *Увода* [15–20], а пре *Епилога I* [149–156] и *Епилога II* [157–161], са посебним освртом на присутност жена у раду Београдског универзитета [161–162] (*Студија случаја: Универзитет у Београду*), као и на улогу и допринос жена на пољу природних наука [163–164] (*Физика као парадигма*), монографија Драгане Поповић на нешто више од стотину шездесет страница, претежно илустрованих црно- белим фотографијама, заокружена списком *Литературе* [165–178], открива присутност жена у академској средини.

О написаној књизи, ауторка у *Предговору* пише: „Ова књига је настала као резултат дугогодишњег предавачког рада на курсевима *Жене и наука* (...). Она је требало да на овим просторима отвори многа до сада непостављена питања о положају и доприносу жена научним истраживањима и открићима, положају науке у друштву у историјском контексту и с аспекта рода и позиција моћи, а пре свега да уведе у јавни простор имена многих жена која су заборављена или изгубљена (...). Избор студија случаја скоро да није био лични избор, већ легитиман захтев доприноса које су изабране научнице оставиле у историји науке“.

Текст који следи после *Предговора* насловљен је цитатом Дениса Вилкинсона: *We delight in physics*, или *The labour we delight in physics pain* („Посао драг је труд за исцељење“). Сврха текста је разбијање предрасуда да девојке имају мање склоности ка студи-

рању природних наука од младића. У прилог томе ауторка констатује: „Верујем да је најзначајнији фактор који одвраћа девојке од студирања и ба-вљења физиком традиција и њене последице по образовни систем“.

Дански градић Роскилде, место где је све почело, налази своје место у *Прологу*. Поменути текст има за циљ да открије корене ауторкиног интересовања за положај жена у српској науци. Наиме, у Роскилдеу се одржавала међународна конференција која је спојила Драгану Поповић са америчком филозофкињом и феминисткињом Шилом Тобијас, која је утицала на проучавање жена. Након повратка из Роскилдеа, ауторка је одржала своје прво предавање о женама у науци, урадила прво истраживање и почела своје двадесетогодишње путовање у непознато. И како сама наводи: „Један део тог путовања завршава се овом књигом.“

„Тек однедавно жене научнице и иноваторке нашле су своје место у лексиконима науке и антологијама (...). Међутим, у многим популарним текстовима објављеним на овим просторима до краја 20. века (...) жене се не помињу или се помињу (...) као супруге и мајке.“ Цитираним текстом ауторка исписује *Увод: Пратиље у историји научних открића* и упознаје нас са женама у историји науке и цивилизације, те са њиховим незаслуженим запостављањем у научном и академском простору од антике до данашњих дана. На основу података сазнајемо да је на крају 20. века у најразвијенијим либералним западним системима (Француска, Енглеска, Шведска, Немачка, САД, Канада) нешто више од

12% жена добило звање доктора физичких наука, док је у економски мање развијеним друштвима (Јапан, Кина) поменуто звање имало чак 40% жена.

Античко доба: украс неба и вештица из Тесалије јесте прва тематска целина [21–29], у којој се ауторка посвећује женама антике и њиховим делима. *Украс неба* је, заправо, синоним за прву песникињу и свештеницу богиње Месеца – Енхедуану, ћерку краља Саргона Акадског, владара Месопотамије и оснивача сарагонске династије. Њено име је забележено међу првима у историји научних открића западне цивилизације. Античка Грчка, као колевка европске науке, такође је била права ризница учених жена (Аглаоника, Диотима, Хипархија, Ластенија, Теано и Темиста), које су се бавиле филозофијом природе и образовале у Питагорејском братству.

Друга тематска целина, *У сенци манастирских зидина* [31–34], посвећена је женама које су се оствариле као монахиње (Херад из Алзаса), калуђерице (Инес де ла Круз) игуманије (Хилдегард из Бингена), али и манастирима у функцији образовања девојака и жена из богатих породица. Ауторка у поменутој целини говори о појави првих универзитета у 11. и 12. веку, у Болоњи, Паризу, Оксфорду и Кембриџу. Осим тога, информише нас о постојању образованих жена у дервишким школама у Турској у 13. веку, као и о њиховом ангажману у формирању исламских образовних институција. Затим, ауторка пише и о Ани Комнин, ћерки византијског цара Алексеја Комнина, која се истакла на пољу медицине, као управница царске болнице.

Италијански парадокс [35–42] представља трећу целину књиге. На неколико страница, ауторка се потрудила да истакне значај Италије у домену образовања од 9. до 15. века и да прикаже значајне жене Апенинског полуострва (Ребека де Куарна, прва жена хирург, Марија Инкарната, Томазина де Матио, Александра Ђилијана и др.), као и да нас информише о универзитетима у Италији који су пружали женама могућност да студирају, бране докторске тезе и буду предавачи. Насупрот томе, у Француској жене све до почетка 19. века нису могле да се образују на пољу медицине. Ауторка у посебном параграфу пише о доприносу жена (Лаура Баси, Елена Пископија, Ана Моранди Манцолини и др.) на пољу природних наука у Италији и Француској.

У четвртој тематској целини – *Наука у салону: жене у предворју научне револуције* [43–50] – Драгана Поповић описује шеснаести век, у коме се истраживање обавља уз помоћ микроскопа и телескопа, а поврх свега долази и до формирања већег броја научних дисциплина из филозофије природе. Жене почињу да се образују у приватним школама или уз кућне учитеље. Осим тога, у Енглеској и Француској жене из аристократских породица (Емили ди Шатле Ломон), дворске даме (Маргарет Кевендиш), као и супруге утицајних личности (Ен Конвеј), показују све веће интересовање за науку, а научна заједница све више вреднује њихов рад.

Следећа тематска целина, *Астрономија и математика као женски простор* [58–68], открива значајна имена жена на поменутиим пољима. Најпознатија жена у области астроно-

мије у Европи у 18. веку била је Каролина Хершел из Хановера. У Енглеској су велики допринос развоју астрономије дале Маргарет Хагинс и Мери Аделе Благ, а Сесилија Пејн Гапошкин је 1925. године постала прва жена са докторатом из астрономије на Универзитету Харвард. Такође су и 18. и 19. век изнедрили читаву школу жена на математичком пољу (Марија Гаетана Анјези, Емили ди Шатле Ломон, Софи Жермен, Софија Ковалевска), али је Еми Нетер обележила крај 19. и почетак 20. века.

Најобимнија тематска целина, шеста по реду – *Медицина, Хемија и биологија: пчелице, цвеће и еликсири* [69–81], открива најзначајнија имена жена из области природних наука, која датирају из времена најстаријих цивилизација. Прва жена у историји медицине помиње се још у древној Египту, под именом Мерит Пта. Иначе, прва медицинска школа у Европи отворена је у 9. веку у Италији. Доротеја Еркслебен је била прва жена у Немачкој која је добила диплому из медицине. У Америци, 1849. године, Елизабет Блеквел је постала прва жена САД-а са дипломом из области медицине, а Нети Стивенс је једна од првих жена са докторатом у области цитогенетике. У области индустријске хемије и геологије, у првим деценијама 20. века, истакле су се: Меј Сибила Лесли, Марија Матилда Огилви Гордон и Кетрин Алис Рејзен.

Тематска целина насловљена са *Од приватног ка јавном: психоаналитичарке, социолошкиње и антрополошкиње* [87–92] упознаје нас са Аном Фројд и Хелен Дојч. Седма тематска целина садржи и податке о почетку

рада прве чикашке женске социолошке школе, с краја 19. и с почетка 20. века, која је позната по постављању теоријских и методолошких темеља савремене социологије. Иначе, прва Американка која је добила Нобелову награду била је социолошкиња Џејн Адамс. Рут Бенедикт је име жене која је на Колумбија универзитету одбранила докторат из антропологије и постала позната по истраживању културе америчких Индијанаца.

Осма тематска целина обрађује *Изумитељке: од корсета до брисача за аутомобиле* [93–100]. Из поменутог поглавља сазнајемо да је Европа у односу на Америку заостајала по броју изумитељки. На списку проналазача тзв. „мушких проналазача“ налази се асирска краљица Семирамида, која је у 9. веку п. н. е. дала велики допринос изградњи канала и тунела испод Еуфрата. Ратну секиру је око 1200. године п. н. е. изумела амазонска краљица Пентесилеа. Не треба заборавити ни Изабелу Кунио, која се, као партнерка свога брата, доказала у откривању технике резбарења дрвета.

На врху: нобеловске контроверзе [101–122] јесте нова тематска целина, која открива имена жена награђених Нобеловом наградом. Осим тога, сазнајемо да је, од укупног броја Нобеловаца, до сада само 41. жена добитница ове награде, као и да су 762. награде додељене мушкарцима. Оно што охрабрује јесте сазнање да је међу најстаријим живим добитницама овог престижног признања управо жена – Рита Леви Монталчини, која је 2009. године напунила сто година. Веома значајне информације ауторка доноси о животном и истраживачком

путу чувеног брачног пара Кири, као и о осталим добитницама Нобелове награде (Марија Геперт Мејер, Дороти Кроуфут Хоџкин, Барбара Маклинток, Тереза Кори, Рита Леви Монталчини, Гертруда Бел Елион, Линда Бак, Сан Лан Ву).

Животни пут Лизе Мајтнер добио је заслужено место у тематској целини *Не/исправљене неправде* [123–132]. Наиме, аустријска физичарка јеврејског порекла засигурно је, поред Марије Кири, најпознатија жена у историји физике, са бриљантном универзитетском каријером. Године 1912. постала је прва жена истраживач у Пруској, и то у 34. години, а затим и сарадница у Институту за хемију. После Великог рата је изабрана за прву жену доцента на универзитетима у Пруској, а убрзо је постала и прва жена професор на Универзитету у Немачкој. Иначе, по њој је сто девети елемент у периодном систему назван *meitnerium*. Ауторка посвећује пажњу и женама које су оствариле изузетан допринос на пољу физике (атомске и нуклеарне) и хемије.

Какав је допринос креативних парова у науци, те да ли се идеја може спојити са емоцијом и добити одличан резултат, сазнајемо у једанаестој тематској целини – *Сарадња у науци: проблем два тела* [133–142]. Ауторка о овој врсти сарадње промишља: „У тимском раду тешко је одредити појединачне доприносе, а посебно када су чланови тима и у неким другим везама, сем професионалних.“ На основу реконструисаног живота брачног пара Ајнштајн – Марић након 1905. године, сазнајемо следеће: „Ајнштајн (...) за њега је Милева била само терет, слу-

жавка коју не може да отпусти. Поставио јој је низ услова (...) да би остали формално у браку: да се стара о његовом рубљу и оброцима, али да се одрекне било каквог личног односа, да не очекује од њега љубав, да одговара само када јој се он обрати, да буде са њим у просторији само када јој он то дозволи.“

О другима: Кина, Индија, Јапан [143–148] је последња тематска целина у монографији, посвећена научницама Истока. У поменутом тексту, ауторка нас информира о највећем просперитету Индије на пољу образовања у време британске управе. Заправо, до 1894. године је у Индији основано више од 620 женских школа. Време прогреса за Индију је управо време доминације краљице Викторије у Индији, када је отворена и прва медицинска школа. Осим наведеног, неколико параграфа ауторка посвећује Јапану и Кини.

„Кроз историју, борба жена за равноправно учешће у науци и академском простору пре свега је била борба за право на једнако образовање. У Европи је ова борба почела крајем 18. века, и наставила се у 19. веку.“ Наведеним цитатом Драгана Поповић испишује *Епилог 1: На прагу трећег миленијума*. Својим истраживањем ауторка је успела да покаже да је у историји науке било истакнутих жена, као и да су оне најчешће биле изузетак од правила да је „наука мушки посао.“

Епилог 2: Наука, род и моћ: Србија некад и сад, који је исписан на последњим страницама књиге, Драгана Поповић посвећује заборављеним, а изузетно значајним женама у српској историји. На врху списка је прва новинарка Србије – Мага Магазинов (1882–

1968). Откриће 20. века представља и Ксенија Атанасијевић (1894–1981), прва жена доктор наука у Југославији и прва доценткиња на Универзитету у Београду. Наравно, никако не треба заборавити ни прву лекарку у Србији – Драгу Љочић (1855–1926).

Завршавајући своју истраживачку студију, Драгана Поповић пише: „Жене су у приватној сфери одржале традиционалну улогу стуба породице. Бирале су увек мање захтевне професије, углавном предавачке, ретко су биле на позицијама моћи... Шта ће се десити у периоду који је пред нама, у коме се очигледно наставља тренд одливања мозга, посебно из природних и техничких наука, као и пад интересовања младих за ове дисциплине... остаје да се види.“

Вредне помена јесу и рецензије, исписане на корици књиге, Биљане Дојчи-

новић, Љубинке Трговчевић Митровић и Даше Духачек. На основу презентоване садржине, ауторки се може упутити похвала и одати признање за истрајно и доследно спроведено истраживање, као и за труд уложен у прикупљање, обједињавање и публикавање драгоцених података. Осим тога, књига *Жене у науци: од Архимеда до Ајнштајна* представља добру смерницу за још детаљније прикупљање и откривање неистражених података о женама у науци. Такође, сматрамо да би ова студија могла бити и књига „опомене“ и „побуде“ самим женама у домену већег ангажовања на пољу истраживања, као и стручног усавршавања у науци. Надамо се да ће Србија за коју годину успети да изнедри још неку Магу, Ксенију или Драгу, и да тиме потврди да је присутност жена на пољу науке и научног доприноса оправдана.

Ања Абрамовић

Вашар у пограничју источне и југоисточне Србије (Драгољуб Б. Ђорђевић, Драган Тодоровић, Дејан Крстић, прир.),

Прометеј, Нови Сад и Машински факултет, Ниш 2014, стр. 356.

Зборник радова *Вашар у пограничју источне и југоисточне Србије* четврта је књига у оквиру новоосноване библиотеке *Пограничје*, у оквиру које се објављују резултати истраживања у пограничним општинама источне и југоисточне Србије. Зборник садржи опширнији предговор Милоша Марјановића и петнаест радова заснованих на теренским истраживањима. На крају зборника је приложен упит-

ник (протокол) на основу кога су на терену током 2012. године прикупљани подаци о вашарима источне и југоисточне Србије, а који је осмислио Драгољуб Б. Ђорђевић. Зборник је резултат интердисциплинарног напора социолога, етнолога, политиколога и др.

Милош Марјановић у уводу дефинише *вашар (панађур)* као облик традиционално-народног окупљања, обично на дан неког свеца, на унапред